

men kunnen zeggen, 'eeuwigheidswaarde'; het was geassocieerd met het vooroorlogse Nederland en met het kerkelijk verzet, het preludeerde op de bevrijding. Dan zouden alle klokken eerst recht geluid worden!

De ploegen van de fa. Meulenberg en haar onderaannemers bleven ongeveer een jaar aan het werk. De klokken die zij in het gehele land uit de torens haalden (in de zomer van '43 strekte de actie zich ook tot klokken in overheidsgebouwen uit), werden naar 34 magazijnen overgebracht die, op last van de *Rüstungsinspektion*, door het rijksbureau voor non-ferrometalen ingericht waren. Toen daarbij bleek dat Meulenbergs ploegen de met een M gemerkte klokken óók meenamen, liet de dienst van dr. Kalf de meest waardevolle M-klokken uit de 34 magazijnen naar twee andere opslagplaatsen overbrengen, één bij Leerdam, één bij Giethoorn. De Leerdanise collectie werd in de hongerwinter door de dienst van Fiebig (de dienst die toen het leegroven van Nederland organiseerde) per schip afgevoerd – het schip zonk bij Urk.

Ten aanzien van de klokken die niet met een M gemerkt waren, wist Kalf met steun van secretaris-generaal van Dam en van Duitse instanties op het gebied van de monumentenzorg te bereiken dat de *Rüstungsinspektion* er mee accoord ging dat de historisch of artistiek meest waardevolle klokken nog eens bekeken zouden worden; daar werd de letter P (*Prüfung*) op geschilderd en die P-klokken, in totaal een 1000-tal, werden bij Tilburg, Gorcum en Meppel opgeslagen. De *Rüstungsinspektion* was van plan, uiteindelijk slechts 10% van die klokken te sparen maar in september '44 bevond zich als gevolg van allerlei ambtelijke tegenwerking nog 45% in de opslagplaatsen.

De Duitsers hadden toen het grootste deel van de buit al binnen. De afvoer van de klokken naar Duitsland was in februari '43 begonnen en binnen een jaar waren van de in totaal bijna 6 500 klokken die naar de opslagplaatsen van het rijksbureau overgebracht waren, bijna 4 400 (tezamen 1 700 ton wegende) verdwenen. De vergoedingen waren inmiddels vastgesteld en uitbetaald: drie kwartjes per kilo metaal. Die vergoedingen werden uitbetaald door de Nederlandse overheid – de verbeurdverklaring had immers plaatsgevonden 'ten gunste van het Rijk der Nederlanden'.

★

Seyss-Inquarts verordening van juli '42 had, behalve de kerkklokken, nog veel meer voorwerpen genoemd die, ter eventuele verbeurdverklaring, bij de *Rüstungsinspektion* aangegeven moesten worden: gedenktekenen (die